

ПРОБЛЕМИ НАГІРНО-КАРАБАСЬКОГО КОНФЛІКТУ

О. А. БУРАВСЬКИЙ,

доктор історичних наук, доцент,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

А. М. ПЕТРУК,

здобувачка вищої освіти,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Актуальність теми. Конфлікт у Нагірному Карабасі є етнополітичним конфліктом, невіршеним на сучасному етапі. Тому тема потребує подальшого вивчення.

Метою роботи є характеристика шляхів урегулювання конфлікту в Нагірному Карабасі в 1980–1990-х рр. — на початку ХХІ ст.

У виникненні карабаського конфлікту велике значення відіграв історичний чинник. За радянських часів досить довільно розділили території між Азербайджаном та Вірменією. 16 березня 1921 р., згідно з Московським договором між Туреччиною та більшовицькою Росією, під протекторат Азербайджану передали Нахичеванську область, яка становила ядро історичних вірменських земель. Наступним стало включення, за пропозицією Сталіна й рішенням кав-

казбюро РКП (б) від 5 липня 1921 р., Нагірного Карабаху до складу Азербайджану на правах автономної області [10, с. 72].

Зважаючи на складну історію вірмено-азербайджанських відносин та кризові явища внутрішньополітичного життя СРСР 1987 р. розпочався новий період збройного конфлікту.

Вірмени, що проживали в Нагірному Карабасі, в серпні 1987 р. відправили до Москви петицію з проханням передати території автономного округу до складу Вірменії. Водночас владна верхівка Азербайджану негативно реагувала на це, оскільки розглядала як порушення територіальної цілісності держави [5].

На початку 1988 р. робилися спроби мирно врегулювати конфлікт, які тільки посилили національні мітинги й загострили конфлікт. Після мітингів і дрібних сутичок наприкінці лютого відбувся перший масовий вибух етнічно-національної чистки в м. Сумгаїті.

26 лютого 1988 р. у Сумгаїті розпочалася демонстрація азербайджанців на площі Леніна з метою протесту через загострення ситуації в Нагірному Карабасі. Наступного дня стало відомо про перші випадки насильства в кінотеатрі й на базарі. 28 лютого демонстрація переросла в розлючений натовп на центральному майдані. Групи різної чисельності почали бити скло, підпалювати автомобілі, вбивати вірмен, розграбовувати або нищити їхнє майно. Жорстокі погроми тривали й наступного дня та закінчилися лише втручанням військ, введених у Сумгаїт напередодні.

Після цього погрому відбулися масові примусові депортації й вимушені переселення, поодинокі сутички між двома етнічними групами, запроваджено надзвичайний стан у багатьох містах обох держав та було зафіксовано найбільший масовий потік біженців — сотні тисяч чоловік з обох сторін. Загалом до 1989 р. завершилася депортація азербайджанців з Вірменії та вірмен із сільських районів Азербайджану, крім Карабаху [9, с. 14].

Зважаючи на безсилля органів влади в урегулюванні конфлікту, 1989 р. Азербайджан зробив лише спроби врегулювати управління Карабахом. Однак 1 грудня 1989 р. Верховна Рада Вірменської РСР та Національна Рада Нагірно-Карабаської автономної області ухвалили постанову про возз'єднання Вірменської РСР і Нагірного Карабаху. У відповідь Азербайджанська РСР застосувала силові дії.

На початку 1990 р. відбулися взаємні артилерійські обстріли на вірмено-азербайджанському кордоні, з новою силою відновилися погроми вірмен. У цей час не тільки не забезпечувався захист мирних мешканців, а й навпаки влада, війська, поліція допускали беззаконня. Тому серед населення зросли роль і авторитет незаконних збройних формувань. Протягом 1990 р. та першої половини 1991 р. в результаті все більшого зростання активності цих формувань гинули й отримували поранення військовослужбовці, працівники МВС, мирні грома-

дяни. У місця компактного проживання вірмен на території Азербайджану проникли озброєні групи з Вірменії.

Після проголошення незалежності Азербайджану 28 серпня 1991 р. розпочався новий етап подій [2].

Уже восени анульовано автономний статус Нагірного Карабаху. Повномасштабні бойові дії в Нагірному Карабасі наприкінці 1991 — у 1992 рр. призвели до повного або часткового контролю вірменських військ у сімох азербайджанських районах. До 1994 р. вірменські війська взяли під контроль близько 20% території Азербайджану [7, с. 171].

9 травня 1994 р. підписано «Угоду про безтермінове припинення вогню з 12 травня 1994 року». Результатом збройного конфлікту стало його «заморожування» та де-факто незалежність Нагірно-Карабаської Республіки від Азербайджану. Під контроль НКР перейшли 92,5% території колишньої Нагірно-Карабаської автономної області й так звана «зона безпеки». В цю «зону» входять райони, які адміністративно не підлегли автономній області, але прилеглі до неї.

Після підписання угоди Грузія, Вірменія й Азербайджан уклали з НАТО договір про співпрацю в рамках програми «Партнерство заради миру» з індивідуальною програмою партнерства. В цей період основним військово-політичним партнером Азербайджану була Туреччина, що допомагала в навчанні військовослужбовців. У двосторонній співпраці з НАТО Азербайджан цікавили натовський досвід урегулювання воєнних конфліктів, особливості управління кризовими ситуаціями, охорона трубопроводів. Відповідно до індивідуальної програми республіка брала участь у навчаннях та конференціях Альянсу [3, с. 236].

Війна не вирішила етнічний конфлікт у регіоні, а лише, як і будь-які прояви насильства, принесла людські жертви для обох сторін. Конфлікт лише заморозився, оскільки обидві сторони залишалися на діаметрально протилежних позиціях і вважали іншу сторону абсолютно неправою. Доказом стали численні порушення припинення вогню обома сторонами, крах усіх спроб міжнародного посередництва в урегулюванні конфлікту.

Логічним продовженням подій Першої Карабаської війни стало відновлення бойових дій уже в XXI ст., адже проблему етнічного конфлікту не вирішили в 1990-х рр.

У липні 2020 р. на кордоні між Вірменією й Азербайджаном у Товузькому районі почалися бої. 23 липня 2020 р. Вірменія оголосила про початок спільних навчань систем ППО з Росією, а вже через тиждень Азербайджан почав військові навчання за участі Туреччини. Бойові дії характеризувалися використанням важкої артилерії, бронетехніки, зокрема танків, безпілотників, а також касетних боеприпасів, заборонених у більшості держав світу. 10 листопада 2020 р.

підписано мирну угоду, що припиняла бойові дії в зоні нагірно-карабаського конфлікту. 12 грудня 2020 р. Азербайджан і Вірменія звинуватили одне одного в порушенні режиму припинення вогню. Так, у Міністерстві оборони Азербайджану заявили, що Вірменія вчинила «провокаційні дії на звільнених територіях Азербайджану», порушивши режим припинення вогню, і що Збройні сили Азербайджану вжили заходів у відповідь. Водночас у Міноборони Вірменії, заявили, що Азербайджан відновив «активні наступальні дії» в районі населених пунктів Хін Тахлар і Хцаберд у Нагірному Карабасі, а вірменські сили вжили «відповідні дії» у відповідь [4].

У вересні 2022 р. на фоні російського вторгнення в Україну відбулись азербайджансько-вірменські зіткнення, в ході яких війська Азербайджану обстрілювали територію Вірменії. Хоча Вірменія звернулася до країн Організації договору про колективну безпеку (ОДКБ) по допомогу, підтримки вона так і не отримала [6].

Окремі експерти, аналізуючи результати останньої війни в Нагірному Карабасі, зазначають, що нині значну роль почав відігравати силовий варіант розв'язання конфліктів; важливе значення для перемоги має підтримка союзників (у даному разі Туреччини); вказується на велику роль на багатьох напрямках спеціалізованих підрозділів, здатних наступати в гірських умовах; про інформаційне поле щодо об'єктивного висвітлення подій, яке впливає на майбутнє політиків країни [1, с. 296].

Висновки. Узагальнюючи, зазначимо, що врегулювання Нагірно-Карабаського конфлікту в XXI ст. пов'язане насамперед з тривалою його невирішеністю, з пошуком оптимальних підходів обох держав щодо розв'язання цієї проблеми. Врегулювання конфлікту потребує допомоги міжнародних організацій.

Джерела та література:

1. Буравський О. А., Власюк І. М. Проблеми врегулювання Нагірно-Карабаського конфлікту у XXI ст. // The 10th International Scientific and Practical Conference «Modern Science: Innovations and Prospects» (June 25–27, 2022). Stockholm: SSPG Publish, 2022. С. 294–297.
2. Декларація «Про відновлення державної незалежності Азербайджанської Республіки». URL: <http://surl.li/iyxbk>
3. Дуднік О. Я. Особливості та специфіка зовнішньої політики Республіки Азербайджан в роки незалежності // Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2010. Вип. 16. С. 235–245.
4. Заявление Президента Азербайджанской Республики, Премьер-министра Республики Армения и Президента Российской Федерации. 10 ноября 2020 г. URL: <http://surl.li/iyxbq>
5. Звернення переселенців з Ходжали до світової громадськості в зв'язку з 25-ми роковинами Ходжалинського геноциду. URL: <http://surl.li/ictum>
6. Карабаський конфлікт. URL: <http://surl.li/cdoiy>
7. Мачуський В. Влада і опозиція в державах Закавказзя // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2015. Вип. 2. С. 161–184.
8. Осмоловська О. Ю. Історичний аналіз стану і перспектив розвитку держав Південного Кавказу (кінець XX — поч. XXI ст.) Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. 2009. Вип. 29. С. 71–76
9. Рустамова П. Нагірний Карабах: Ходжалинський геноцид: вірмено-азербайджанський конфлікт щодо територій Нагірного Карабаху. Зовнішні справи. 2017. №4. С. 12–15.

10. Рябека А. Передумови виникнення нагірно-карабаського конфлікту // Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2011. Вип. 95 (1). С. 72–74.